

KLAUS VON BEYME

Primerjalna politologija in premena paradigme v politični teoriji

Naša učbeniška vednost je globoko ponotranjila misel, da je treba teorijo in metodo ločevati. Metoda preživi vse napake teorij, ki jih je prenašala. Primerjava ni razveljavljena, tudi če so postale teorije totalitarizma brezpredmetne in če so falzificirali socialistične teorije regulacije. Vendar pa teorija in metoda nista brez povezave. Različne teoretske zastavitve tudi različno pojmujejo primerjavo, kar bi rad pokazal predvsem s pregledom dveh velikih tradicij, ki sta zvezani z imeni Webera in Durkheima.

Na pojmovanje uporabljenih primerjav vplivajo tudi tematske konjunktore. Konjunktore so odvisne od dogodkov, ki jih družboslovci, kot sami trdijo, »napovedujejo«. De facto pa vemo, začeni s študentskim uporom pa vse do novembrskih dogodkov 1989, da niti enega velikega političnega potresa nismo natančno napovedali. Vendar nismo zaradi tega v nič slabšem položaju kot vremenoslovci, ki se znanstveno lotevajo tiste druge teme, ki (poleg politike) ogreva vsa gostilniška omizja: vremena namreč. 87% dnevnih rutinskih napovedi je zdaj že točnih – ali imamo enako visok odstotek tudi v politični napovedi? Toda obalni straži namenjena opozorila pred katastrofalnimi viharji niso te pomladi dopovedala nič manj kakor prognostična sposobnost družbenih znanosti v pretekli jeseni.

Lahko bi sicer ugovarjali, da smo se premalo opirali na nove zastavitve, ki omogočajo razlago takih sistemskih prelomov. To velja, denimo, za teorijo katastrof. Tam, kjer je vodila v nereflektirano aplikacijsko navdušenje, je bil njen rezultat povečini le matematični model s skromno empirično vsebino. Toda tudi tu velja: »Noben matematični formalizem, naj je še tako eleganten, ne more informirati o realnosti. Empiričnega raziskovanja ne more nadomestiti« (Zahn 1979; 139). Dva faktorja vplivata na sedanjo preobrazbo primerjalne politologije:

- Teoretska premena paradigme v zastavitve, ki je glede države skeptična, glede regulacije pa agnostična.

- Zlom socializma, ki je svet poenotil in povzročil njegovo večjo primerljivost.

Če govorim o premeni paradigme, se ravnam po Kuhnovi jezikovni rabi, ki razume s tem preobrazbe temeljev teorij. Bolj problematično pa se mi zdi govoriti o premeni paradigme za prevladujoča pojmovanja regulacije v celotni družbi, kot je to storil I. 1980 Raschke v svoji nazorni delitvi paradigme na tri dele. Tudi sam si želim »advent« paradigme življenjske modrosti, toda moje predbožično pričakovanje je manjše kot njegovo. Kljub temu pa v tem primeru pri razpravi o paradigmi ne bo veliko nesoglasja: zlom socializma je nemara pogojen tudi z globalno paradigmatso premeno v teoretskem pojmovanju sveta. Tu merimo le na posledico tega dogodka, ki ga podrobneje ne analiziramo, na teoretska pojmovanja primerjave.

V 20. stol. je prišlo do dveh premen paradigem v družboslovni teoretizaciji:

– Od predmoderne v moderno. Če se nam zdi izraz »predmoderno« diskriminirajoč, lahko uporabimo tudi Luhmannov arhaizirajoči izraz »staroevropski«.

– Od moderne v postmoderno. Kdor ima pomisleke proti temu izrazu, ki je preobremenjen in po mnenju mnogih določen s francoskim poststrukturalizmom, lahko reče »pomoderen«. Lahko da se bo za nazaj nekoč zdelo bolj primerno reči »protimoderen«. Če sprejmemo teorijo o dveh kulturah z njunim dvojnimi umom, racionalističnim in okazionalističnim, se postmoderna uvršča v niz uporov proti racionalistični, na pojmi celovitosti zgrajeni moderni, ki so jih večinoma sprožale umetniške skupine, njihov učinek pa je segel globoko v filozofijo in družboslovne teorije (prim. Spinner 1989). Vendar pa v tem primeru ni videti, da bi bila postmoderna zmožna narediti kaj drugega kot prelomiti z okostenelostmi moderne. Veliko bolj verjetno je, da nastopata moderna in postmoderna druga poleg druge kakor pa druge, za drugo.

Za prvi preobrat od predmoderne v moderno so značilna štiri načela:

(1) Priznanje distance med znanostjo in politično prakso. Odpoved kraljestvu filozofov, ki iščejo dobro državo.

(2) Opustitev teološke filozofije zgodovine. Jasna razložitev evolucije in zgodovine. Seveda niso bili redki recidivi (tako kot pri prvi točki).

(3) Opustitev evropocentrične podobe sveta s pomočjo znanstvene, sistematizirane – in ne le empirično-anekdotične – uporabe primerjave. Primerjava je seveda vedno že obstajala, od Aristotela do Hegla ali Tocquevilla.

(4) Sprejemanje diferenciranja in avtonomije delnih sfer socialnih sistemov in odpoved regulaciji vseh družbenih področij s pomočjo centra, predvsem političnega. Da je prišlo v konservativni revoluciji in pri Carlu Schmittu ter mnogih drugih tudi do odmikov od tega načela, je uveljavitev modernistične paradigme samo upočasnilo, ne pa tudi preprečilo.

Naša tema je lahko tu le točka (3), razvoj primerjanja.

Primerjanje so veliko uporabljali tudi v predmodernih teorijah. Vendar sta Hegel in Marx po njem posegla zato, da bi dokazala zatrevani, k določenemu cilju usmerjeni razvoj. O razumevanju za zunajevropske kulture tu komajda lahko govorimo, še o razumevanju za evropsko določene kulture v Ameriki in Rusiji ne. Hegel je prignal svoje vztrajanje, da je pruska monarhija cilj zgodovine, do drznih primerjalnih izjav, ko je, denimo, rekel, da se bo ameriški republikanizem unesel, brž ko bo dežela toliko »napredovala«, da bo »začutila potrebo po kraljevini« (Hegel 1955:20). Seveda so celo pozneje v okviru znanstveno-empirične zastavitve tudi izšolani komparativisti zagrešili grozovite napake. Vendar pa ima v 19. stol. prežetost vseh sodb o drugih kulturah z vnaprej sprejeto filozofijo zgodovine neko drugo kvaliteto. Celo klasiki analize tujih sistemov, denimo Tocquevillovo delo o demokraciji v Ameriki, so izbrali deželo kot pretvezo za pesimistično analizo prihodnosti (Tocqueville 1961:14). Kritik, kakršen je npr. filozof John Stuart Mill (1859:62) – drugi, med njimi tudi Max Weber, so tudi njega kritizirali zaradi evolucionističnega stališča – je ostro napadel to evolucijsko-zgodovinsko namero Tocquevillovega dela in mu očital, da dežele, ki nastopa v naslovu njegovega dela, kaj šele demokracije, sploh ni analiziral, ampak je pod geslom demokracija ponudil popolno historično teorijo depravacije.

Tudi predmoderne evolucijske teorije so zavestno uporabljale komparativno metodo in prišle, ne le pri Marxu in Tocquevillu, do prodornih spoznanj o drugih

družbah. Vendar pa evolucionist praviloma ni razvil čuta za raznovrstnost sveta, kot ga lahko najdemo, denimo, pri Maxu Weberu. V veliki meri je izhajal iz substancialne podobnosti sveta na podlagi istovetnosti človeške narave, ki je bila pogosto dojeta biologistično. Temeljna razlika do moderne primerjalne metode je bila znana tudi v 19. stol. Že Mill (1959:253) je v svoji znanstveni logiki razlikoval med metodo konkordance, ki išče ujemanje, in metodo difference, ki obdeluje razlike. Vse do danes še ni izginilo nagnenje, da delom, ki obelodanjajo več razlik kot pa skupnostnih značilnosti, ne priznajo primerjalne narave. Vsekakor pa je vsaj splošno sprejeto, da je treba uporabiti obe metodi. Iskanje razlik je poleg iskanja ujemanj nujno, če nočemo pasti v način gledanja, ki meri tuje sisteme z merili lastne dežele. K družboslovni teoriji moderne sodi zato po mojem mnenju uporaba diferencirajoče primerjalne metode, ki izhaja iz različnosti sveta in tudi metode difference ne uporablja v smislu vnaprej sprejetih evolucijskih domnev, kakor je to počel Hegel glede ZDA.

Obsedenosti, s katero je Max Weber sledil razvoju zahodnega racionalizma, so očitali evropocentrično podobo sveta. Poznejšo teorijo modernizacije so kar počez obdolžili, da je naravnana evropocentrično, da, celo imperialistično. Vendar pa je znanost pribl. na začetku 20. stol. vstopala na mnogih področjih v novo moderno obdobje, ki je primerjavo uporabljalo metodično diferencirano. A tudi tu so se pri očetih moderne pokazala različna pojmovanja primerjanja. Tok, ki se je oprijemal bolj konstrukcije sistemov ali modelov in je vodil od Durkheima k moderni sistemski teoriji, je imel manj razjasnjen odnos do primerjalne metode kot univerzalno-zgodovinski tradicijski tok od Maxa Webra naprej.

Za Durkheima (1961:137) posebna primerjalna metoda ni bila potrebna. Sociologija je bila zanj vselej primerjalna. Zanj je to pomenilo, da ni bila več zgolj deskriptivna in da so jo vodila teoretska vprašanja. Za Parsonsa (1961:743) je bila nadomestek za naravoslovni eksperiment. Primerjalne študije so razporejale primere pod kontrolirane pogoje. Primerjave so bile postavljene nasproti zgolj genetični izpeljavi različnih sistemov. Za to pojmovanje Werner Sombart ni zaslužil častnega naziva »komparativist«, Max Weber pa ga je. Nevarnost, da pripravljajmo teoretsko delo prevlada nad dejanskim zanimanjem za primerjavo, se najjasneje kaže pri Luhmannu. Tudi za Luhmanna (1970:47) je metoda primerjanja kvečjemu »pomozna znanost« sociologije. Po njegovem mnenju primerjalna metoda ne more ponuditi stvarnega kriterija, ampak le formalni, da mora biti gledišče primerno za orientacijo primerjanja. Primerjalna metoda je na tak način reducirana na tehnično predhodno razmišljanje o izbiri raziskovalnega predmeta, na razdelavo podatkov. Luhmannovo pojmovanje je usmerjeno proti predmodernim primerjavam v toliko, kolikor zavrača tradicionalne modele za racionalnost delovanja, ki primerjajo uporabljena sredstva z gledišča zaželenega smotra. S tem pa so še naprej navezane na normativno teorijo pravilnih smotrov, ki je bila središče mnogih teorij v zgodovini političnih idej. Luhmann je odločno moderen analitik v toliko, kolikor zanj teorija o pravilnih smotrih ni združljiva z novoveško znanstvenostjo. Racionalnost sistemov, ki jo raziskuje, je definirana na način praznih formul. Po tej definiciji je neki sistem delovanja racionalen takrat, kadar so njegovi sestavni interesi generalizirani tako, da dajejo pod spreminjajočimi se pogoji okolja dovolj možnosti za zadovoljitve. Luhmann je kot komparativist klasični predstavnik moderne tudi v tem, da primerjanje zanj ni, kakor denimo v tradicionalni filozofiji vse do Husserla, redukcija bivajočega na to, kar je bistveno, ampak rabi za »utrditev bivajočega v razmerju do drugih možnosti«. Po Luhmannu (1970:46) skušajo primerjave razumeti delujočega z gledišča funkcionalno alternativnih ekvi-

valentov. To naj bi delujočemu omogočilo, da bolje razume enotnost v svetu teorije in prakse. Sistemsko primerjanje torej ni odvisno, kakor v starejši predmoderni ontologiji, od podobnosti sistemov ali njihovih dejanj. Za Luhmanna (1970:25) interesa za sistemsko primerjanje ne vodi, kot denimo v ontologiji, enakost biti. Ta interes je po njegovem ravno pokazati »kot ekvivalentno to, kar si ni podobno«. Predpostavka za primerjanje je enotna funkcionalna teorija in stroga istovetnost gledišč. To predpostavko bi lahko torej prepustili komparativni metodi, ki se je medtem uveljavila. Smiselne primerjave – glede tega je treba Luhmannu pritrditi – pa je mogoče doseči le s spraševanjem, ki ga vodi teorija. Tu lahko pustimo odprto, ali je za kaj takega najbolj primerna funkcionalistična teorija.

Tej zastavitvi je s tradicijo Maxa Webra na prvi pogled skupen interes za metodo difference, ki jo je že Mill postavljaj kot enakopravno ob bok metodi ujemanja – Luhmann bi jo verjetno imenoval ontološko. V nasprotju z Maxom Webrom Luhmanna ne zanimajo konkretne, predvsem pa sistematično zastavljene primerjave, izpeljane na podlagi lastnih podatkov. Luhmann že od začetka upošteva visoko »ceno abstrakcije« (1970:47). Tudi komparativist, ki ga vodi teorija, deluje pa še povsem v smislu Linnejevega klasifikacijskega zanosa ter svoje politične košarice in ustnatice ureja zgolj na podlagi substancialnih podobnosti, bo priznal, da postanejo spoznanja, ko se premesti referenčni okvir analize, irelevantna. Za moderno empirično znanost je bolj problematično prepričanje, da naj bi ravno abstrakcija prispevala k irelevantnosti rezultatov. Če izhaja Luhmann na visoki abstrakcijski stopnji iz funkcionalne ekvivalentnosti večstrankarskega sistema in njegovih ideologiziranih konkurenčnih bojov na eni strani in notranjih frakcijskih bojov enotne partije na drugi (1971:169), ga lahko kot »sovražnika ustave« ožigosajo le tisti, ki niso dojeli, da Luhmannov funkcionalizem ravno ne predpostavlja substancialne podobnosti, ampak zgolj funkcionalno ekvivalentnost obeh strankarskih tipov za ohranitev stanja v vsakokratnem sistemu. Bati pa se je, da take zanimive primerjave, ki jih vodi raziskovanje, ne bodo presegle okvira splošnih izjav o ohranitvi sistema v različnih družbenih formacijah.

Še bolj problematična je nevarnost, da empirični raziskovalci pri operacionalizaciji navsezadnje zopet uporabijo take primerjave kot substancialistične podobnosti, pri čemer prihaja nato, odvisno od vsakokratnega temeljnega ideološkega prepričanja, do analiz, ki bodisi z desne – v tradiciji Carla Schmitta – bodisi z leve – denimo, v smislu Agnolijeve in Brucknerjeve »transformacije demokracije« – ne razločujejo v zadostni meri zahodnega večstrankarskega sistema in njegovih specifičnih dosežkov od avtoritarne enopartijske države. Tudi poznejše Luhmannove izjave o strankarskem sistemu, ki jih najdemo na drugih mestih, niso varne pred interpretacijami, ki so jih v vedno novih inačicah ponudili tudi levičarski analitiki, da se namreč stranke v sistemu konkurenčne demokracije tako rekoč le na videz razdelijo na čepice in klobuke. Redukcija dogajanja na politični kod vladne stranke in opozicije v poznejših delih je govorila v prid takemu gledanju, in to toliko bolj, kolikor bolj je Luhmann začel dvomiti o možnosti regulacije političnih sistemov in hkrati trdil, da se ideološki boji na določenih političnih področjih, predvsem v politiki do okolja, le minimalno odslikavajo na ravni razlik v rezultatih. Luhmannovi nazori so se tako kljub svoji verbalni protiontološki modernosti zopet približali Heglovemu evolucionizmu; seveda brez telesa zgodovine, ki bi ga bilo mogoče opredeliti, ob odprtosti razvojnih stopenj ter okvirnemu zarisu prihodnjih opcij, ki nobeni izmed njih ne daje prednosti.

Problematičnost tega postopka je, da uporablja – tako kot Hegel – izbrane primere enako sarkastično kot Hegel, tako rekoč empirično-anekdotično, ne pa zaradi sistematičnega primerjanja razlik in ujemanj, tako da govorijo v primeru dvoma za ohranjanje obstoječega.

Predmoderna primerjava se je praviloma omejevala na politični red (polity). Tudi tipologije, ki glede števila tistih, ki imajo pravico vladati, niso zelo kompleksne, so mnogokrat vsebovale normative elemente. Izbranih določilnic bodisi niso logično dosledno upoštevali, kot denimo Montesquiejeva klasifikacija monarhij, republik in despotizma. Že Voltaire se je iz nje norčeval, da razdelitev ni nič bolj logična kot vpis v rojstno knjigo, kjer nastopajo kategorije »moški spol« »ženski spol« in »nezakonski«. Ali pa so bile objektivne deskriptivne značilnosti povezane z normativno klasifikacijo. Tako so lahko Aristotela častili kot očeta matrike večih polj, ker je število vladarjev na eni osi kombiniral z zoperstavitvijo vladavin, ki služijo ali obči blaginji ali osebni koristi, na drugi (Berg-Schlosser/Müller-Rommel 1987:58). Značilnosti procesa odločanja (politics) in rezultata političnih odločitev (policy) so bile tako reducirane, kakor da bi šlo za trdno določene tipe, le poredkoma pa so jih tudi raziskali.

To se je spremenilo z razvojem primerjalnega raziskovanja na področju političnih polj. Durkheimovo raziskavo o samomoru imamo lahko za pionirsko delo primerjalnega agregatnega raziskovanja. Prek sociologije in predvsem ekonomije so začeli o tej obliki analize razpravljati politologi, ki so se naveličali normativnih načelnih razprav. Input-output analiza političnih sistemov se je vidno navdihovala pri ekonomskih znanostih. Predmoderna komparativistika se je v svojih klasifikacijah oklepala ontološko razumljenih razlik, v moderni politologiji pa je primerjanje zopet zapadlo že preseženemu evolucionizmu. Zdelo se je, da se vse razvite industrijske družbe razvijajo k enotnemu tipu. Razprava, ki je potekala pod angleško formuliranim vprašanjem »Does politics matter«, je zmanjšala ta vpliv politike, ki je obravnaval dežele kar počez in spregledoval politične variable odločanja. Od Pryora do Wilenskyja je ekonomsko navdihnjena komparativistika celo napeljevala na to, da je razlika med kapitalizmom in socializmom neznatna, ne glede na ves propagandistični napor realnega socializma, ki je hotel pokazati, da lahko »socializem« glede na svoja načela preobrazi družbo.

Medtem so ta poskus falzificirali, raziskovanju pa po zlomu birokratskega socializma grozi nasprotna napaka: nenadoma je za vse slabosti v družbi teh dežel kriva le politika komunistov. Ko se bo po prehodu mnogih dežel k demokraciji in pluralizmu nedvomno pokazalo – podobno kot v tretjem svetu – da se ne uresničujejo vse sanjske zamisli in ko bo po nekaj letih postalo očitno, da obstajajo tudi variable razvoja, ki so neodvisne od politike in na katere je le težko mogoče vplivati, bo to pretiravanje zopet zamenjala bolj diferencirana raven obravnave. Družbenoekonomski determinizem teoretikov konvergence je imel veliko skupnega z marksisti, proti katerim so se ti teoretiki metodološko borili.

Pod vplivom behaviorizma in metodološkega individualizma z različno teoretsko provenienco je makro-družboslovno raziskovanje postalo odprto proti spodbijanju ideoloških kolektivnih pojmov, komparativistiko pa je razpustilo v metodiko ločevanja odvisnih in neodvisnih variabel. Komparativistike zdaj res skorajda že ni več bilo mogoče ločiti od neprimerjalne znanosti ali od znanosti, ki je naivno menila, da ravna neprimerjalno. Tak razvoj raziskovanja je moral pripeljati do tehtnih pomislov glede korelacije med polity-variablami, ki jih je komajda mogoče operacionalizirati, in relativno preglednimi policy-outcome indikatorji. Nezadovoljstvo z majhnim številom primerljivih primerov, ki ga tudi najbolj mar-

ljiva operacionalizacija ni mogla povečati, (prim. Sharpe/Newton 1984:218), je prignala mnoge raziskovalce v subsisteme političnega sistema. V Ameriki so se pojavili najprej na ravni držav in se naposled izgubili na lokalni ravni, kjer so nosilci bolnišnic in »school boards« spremenili tudi državnega akterja v intervenirajočo variabla. Prišlo je do rezultata, ki sem ga imenoval »Westside Story« političnega primerjanja. Omejevali so se na ozko zamejeno območje na zahodni strani New Yorka ali kje drugje. Zavzemanje Przeworskega/Teinisa (1970), da je treba za izboljšanje komparativistike analizirati podenote političnega sistema, zavzemanje, ki je bilo nekoč smiselno, je začelo kazati svojo neplodnost in postajati v svoji zmagovitosti neučinkovito.

Vse to je nujno privedlo do ostre kritike popolne neteoretičnosti teh primerjav, ki je tudi nekatere izposoje iz sistematskofunkcionalističnega besednjaka niso mogle prikriti. Šola komparativnega policy-raziskovanja, ki je nastopila proti kvaži-Eastoniansi šole Dye-Hofferbert, je s svojim pragmatičnim zavzemanjem za historično-institucionalne študije sicer popravila marsikatero neplodnost, vendar pa je – kot, denimo, Hecló in Heidenheimer – neteoretičnost še bolj zavestno povzdignila v načelo.

Zasluga te druge šole je vsaj bila, da se je zopet obrnila k primerjavi politike v smislu politics. Politics je ostala black box v večini korelacijskih študij. Procése odločanja so zopet raziskovali v okviru zastavitve, ki je sodila bolj v teorijo delovanja kot v sistemsko teorijo. V središče black box so prišle stranke, prav tako pa so pri razjasnjevanju te black box postale vidne tudi politične samoiniciative uprave, ki so jih s pomočjo terminološke analogije z besednjakom input-outputa krstili za »within-put«. Zastavitve, ki so operirale z akterji in so ohranjale upanje, da je mogoče odkriti kavzalne zveze med političnimi variablami in družbeno-ekonomskimi policy-outcomes, so morale svoje razlage opirati predvsem na polity-variable. Variantnost rezultatov, do katerih so pripeljali ukrepi na področju ekonomske ali socialne politike, pa so nato razlagali z dejanstvi, kakršni sta, denimo, »Narodna banka« ali »korporativizem«. S tem so skušali upoštevati spoznanje, da so tudi komparativni kvantitivistí že od nekdaj uporabljali za razlago svojih ugotovitev take pomožne hipoteze. Korporativizem Avstrije, konkordančna demokracija Švice, paternalistični korporativizem brez sindikatov na Japonskem – vso to so, če je bila potrebna razlaga, vpeljevali v analizo kot nekakšen deus ex machina, ne da bi teh pojmov raziskovalnega dizajna najprej strogo definirali kot variable. Scharpfova zasluga je, da je tako ravnanje razkrinkal kot »nerazsvetljeni institucionalizem«. Opozoril je na pomen različnih strategij, ki jih imajo lahko različne institucije, s tem pa je razbil togi vzročni okvir med polity-variablami in policy-variablami. Pred kratkim je Scharpf svobodo glede opcij v posamičnih institucijah še formaliziral v okviru teorije iger, vendar s tem svoje teoretske izhodiščne fleksibilnosti ni izboljšal.

Nejasen hrup okoli policy-cikla, ki se je razlegal v politologiji 80-tih let, je seveda odkritje procesa odločanja izkoriščal za razširjanje novih nejasnosti. Zaradi omejitev, naloženih akterjem, ki so v okviru nove, na primerih zgrajene analize odločanja ostali napol v senci, tudi dolgoročne sistemske omejitve niso bile razjasnjene. Zato ne preseneča, da so tradicionalni normativisti razumeli policy-primerjavo kot zaton stroke, na katerega so odgovorili z begom na središčna področja politologije in v trdnjavo citadelo regulirajoče znanosti, »polity science« (Naschold, v: Hartwich 1983:116 ssl.). Progresivno-kritični normativisti pa so kritizirali predvsem ideologijo proizvodljivosti, povezano s politično primerjavo (Greven, v: Hartwich 1985:145). Kot možen kompromis se je kazala razumna omejitev priča-

kovanja na »koridorje delovanja« med restriktivskimi ovirami (M.G.Schmidt, v: Berg-Schlosser/Müller-Rommel 1987:191). Avtonomije političnega sistema in njegove sposobnosti za delovanje niso zanikali, kakor so to počeli, denimo, teoretiki konvergence in zastopniki izpeljevalne razlage države. Vendar pa je skromnost glede raziskovalnih možnosti povzročala frustracije. Pribl. 25% variantnosti je mogoče razložiti, je nekoč dejal Manfred Schmidt. V pogovoru z menoj je bil še bolj skromen: »Do parties matter – majčkeno že, toliko pa spet ne« (Schmidt 1982:203).

Primerjalne metode kot celote ta »kriza skromnosti« ene izmed disciplin v družboslovju, ki ni med teoretsko najuglednejšimi, ne zadeva preveč. Zato pa zadeva razpravo o vrednosti primerjave, ki je bila v obliki primerjalnega nauka o vladanju ali sistemskega raziskovanja mnogokrat reducirana na četrtino relevantnega preizkusnega gradiva in večinoma skromno konča kot analiza kakega inozemskega sistema. Ko bi le-to opravljali vsaj kot konfiguratívno analizo v tisti obliki, v kateri je bila metodološko koncipirana od Maxa Webra in Sidneya Vebra naprej. Takemu prizadevanju nikakor ne bi odrekli častnega naziva »komparativno«. Takšna negotova uporaba pojma »primerjava« koristi drugemu toku modernih družboslovnih znanosti, ki izvira iz sistemske teorije in ki meni, začenši z Durkheimom pa vse do Luhmanna, da je kaka posebna primerjalna metoda odveč.

Obe tradiciji sta legitimni. Doktrinarno metodološko čistunstvo prihaja iz mode tudi tam, kjer se postmoderna poljubnost ne sprevrača v proti-scientistično puhlost. Na področju množičnega dogajanja je durkheimovska tradicija sistemsko-teoretsko vodene tvorbe modelov še vedno plodna. Na področju makroteoretskih analiz v historični perspektivi dobiva primerjava odločilnejše mesto, ker jemljejo metodo diferenciranja veliko resneje.

S krizo moderne prihaja v 20. stol. do druge premene paradigme. Vrednost primerjave se vnovič spremeni. Pomoderna je tako kaotično polifona, da se že samo iskanje skupnega imena kaže kot zastarelo modernistično stremljenje k enotnosti. Toda štiri načela družbene teorije klasične moderne, ki smo jih navedli zgoraj, še vedno omogočajo konsenz. Veliko konceptov moderne, predvsem anti-holizem, je bilo le dosledno domišljenih. Izgubili so se pojmi enotnosti, ki jih je klasična moderna še predpostavljala, denimo »trdni jaz«, avtor pripovedi, predstava »resnice«, realistično pojmovanje »jezika« in »optimistično-racionalistična filozofija« za »pripovedjo« (Flax 1990:30–31).

V družboslovni teoretizaciji so imele pomoderne zastavitve naslednje skupne poteze:

- (1) Opustitev pojma »ene« družbe.
- (2) Odpoved iskanju nekega bolj ali manj enotnega legitimacijskega verovanja, ki ga je klasična moderna od Webra do Parsonsa še vedno iskala.
- (3) Dokončna opustitev zahtev po teoretski regulaciji, ki so jih teorije moderne še vedno postavljale predvsem za politični subsistem.

Kljub temu pa bo poskus združiti pod skupnim imenom »postmoderno« izoblikovanje tako različnih dejanstev, kot so to, denimo, okazionalistični um (Spinner 1989) in umetniški avantgardizem kot politična teorija (von Beyme 1989), avtopoietična sistemska teorija in teorija katastrof, paradigme življenjskega načina, New Age in feministične družbene teorije, trčil na odpore. Celo poskus izogniti se s pomočjo bolj nevtralnega izraza »pomoderno« povezovanja s francoskim post-strukturalizmom, bo le težko sprejet. Po drugi strani so najbolj razsvetljeni pomoderni misleci, denimo Luhmann (1987:35, 152 sl.), dovolj ironično odporni proti

poskusom etiketiranja, da se lahko z njimi spogledujejo in anticipativno zmanjšujejo funkcionalno vrednost takih etiketiranj. Za tako močno ironično distanciranje se intelektualne mode kajpada menjavajo le pri drugih. Spregledano pa ostaja, da lastne paradigmatске premene prispevajo k pospešitvi spremembe mode.

Postmoderne zastavitve bi lahko – idealno gledano – postale dosledna komparativistika. Največ, kar lahko stori postmoderna filozofija, je, da »primerja in kontrastira kulturne tradicije« (Flax 1990:201). Toda postmoderne zastavitve se iztekajo bodisi v pretirane posplošitve o zgodovini vseh institucij, kot, denimo, pri Foucaultu, ali pa – če so bližje družboslovni konceptualizaciji in družboslovnemu načinu dela, kot denimo pri Luhmannu, – abstrahirajo pojme na raven, ki ne omogoča plodnih primerjav.

Sistemi, intence, svet življenja so si v teh zastavitvah tako tuji kot ledene gore. Tudi različna organizirana področja nekega sistema so za te zastavitve kodirana na enoten način. Zunanji momenti, za katere se zdi, da jih ni mogoče integrirati v kod, niso upoštevani: denimo, morala v politiki, politika in njeni regulacijski mediji v gospodarstvu. Ravni, na katerih je treba sisteme obravnavati kot avtopoietične, niso razjasnjene. Že za predavtopoietičnega Luhmanna (1975:11) je družba bila svetovna družba.

Čeprav obstaja družba zaradi interakcij, je postala za interakcije v veliki meri nedostopna (Luhmann 1985:585). Svetovna družba se je konstituirala, ne da bi se opirala na politično in normativno integracijo, neuravnoteženega stanja družbe pa tudi politično-pravna integracijska prizadevanja skorajda ne morejo spremeniti (Luhmann 1985:66). Po Luhmannu zaradi nedostopnosti za interakcije ni mogoče predpostaviti, da nacionalni avtopoietični sistemi nimajo prav toliko avtonomije v razmerju do svetovne družbe, kot jo ima ta v razmerju do nacionalnih sistemov.

Nekateri pristaši Maturana in Varela pripisujejo svetovnemu sistemu večjo moč učinkovanja. Ker je ta sistem »kapitalističen«, »realnemu socializmu« že dolgo pred njegovo krizo niso dajali nikakršnih možnosti, da preživi v dominantnem kapitalističnem svetovnem sistemu (prim. spodaj). Primerjava med svetovnim sistemom in živim bitjem nas pripelje seveda do nedavno nekonsistentne tvorbe, ki v živi favni zaenkrat še nima analogij. Drugi raziskovalci obravnavajo predvsem nacionalni politični sistem kot avtopoietičen. Tu je videti že večjo analogijo z življenjsko enoto, razvijajočo se k določenemu cilju. A zakaj ne bi bili ti sistemi kodirani tako različno, da bi bilo mogoče misliti kapitalistične ali socialistične sisteme? Na ravni državno organiziranih socialnih sistemov so notranja razmerja s podsistemi enako nejasna. Ali je politični sistem zares organiziran po enotnem kodu? V kakšnem razmerju je z drugimi supranacionalnimi tvorbami ali subnacionalnimi ustanovami na občinski ravni? Ali ne bi morali obstajati tam, kjer so družbe dojete kot avtopoietični sistemi drugega reda, znotraj teh stopenj »nižji redi«?

Po Luhmannu (1987:148) je politični sistem po razgradnji slojnega modela, razločen na tri dele: na upravo (pod ta izdajalski pojem sta bila subsumirana skupščina in sodstvo), politiko (stranke) in občinstvo (sodstvo). Če odmislimo nenavadno terminologijo, bi to lahko nemara še sprejeli. Toda, ali se lahko strinjamo s tem, da je za celoto pristojen en sam kod, saj sta si uprava zaradi politizacije in vlada zaradi birokratizacije glede svojega načina delovanja resda postali podobni, a ju zaradi tega ni tudi že mogoče spraviti pod skupni imenovalec »vlada-opozicija«, ki naj bi bil značilen za politični sistem kot celoto?

Če naj bodo avtopoietični sistemi kaj več od gole metafore, je Luhmannov avtopoietični obrat glede na zgodnejšo spoznavno stopnjo padec nazaj. Nekoč se

je pogumno boril proti primerjavi substancialno-ontološko dojetih pojmov. Sistemi pa se zdijo podobni živim celicam, ki so komajda vredne komparativistike, saj so konstruirane vse preveč analogno. Celične metafore peljejo k novim substancializmom. Primerjave postanejo zdaj pravzaprav nesmiselne, razen v tistem smislu, v katerem se ukvarjajo s patologijo in raziskujejo konstrukcijsko načelo bolnih celic v nasprotju z zdravimi. Komparativistu grozi, da ga bodo na ta način potisnili v kot, opredeljen z Goethejevo zlobno pripombo: »Samo bedaki primerjajo«. Kot bedak se kaže še ne postmoderni komparativist, saj ne primerja brez sleherne namere, ampak se hoče naučiti razumeti in spoštovati to, kar je drugačno. V avtopoiesis v zadnji instanci ne gre za razumevanje. To, kar ponavadi razumejo s tem izrazom, ni kaj več kot proizvod imaginacije zunanjega opazovalca. Predstava, da se lahko sistemi učijo drug od drugega, se zdi nesmiselna. Primerjava se skrči na podpodročja socialnih sistemov, ki delujejo po analognem kodu in uporabljajo enak medij oblasti. Mnoštvo regulacijskih možnosti glede na druge subsisteme družbenih sistemov je zreducirano na minimum. Že sam politični sistem po tem pojmovanju (Luhmann 1987:127) ne prenaša, vsaj v demokraciji ne, daljnosežnih prizadevanj po regulaciji, ker ima obstoječa opozicija nalogo, da vladi onemogoča uresničitev tega cilja. Spodrsrljaje poskusov regulacije političnega sistema je mogoče v takem sistemskem mišljenju pravzaprav že deducirati, zakaj bi se torej še trudili z njihovo empirično primerjavo?

(se nadaljuje)